

УДК 821.161.2:82.09:82-4

НАТАЛІЯ ЧАУРА

м. Херсон

chaura.2011@mail.ru

ЕСЕЇСТИКА Ю. АНДРУХОВИЧА НА СТОРІНКАХ ЧАСОПISY «КРИТИКА»

У статті здійснюється огляд есе як літературно-публіцистичного жанру. Досліджуються особливості есеїв Юрія Андруховича, розміщених в українському інтелектуальному часописі «Критика».

Ключові слова: публіцистика, есей, Ю. Андрухович, жанр, часопис «Критика».

Чимало сучасних письменників дедалі активніше стають учасниками публіцистичного процесу, вважаючи, що вони мають окреслювати події сьогодення. Таким чином, публіцистика є не тільки свідченням особливого рівня культури нашого часу, а й засобом виявлення світоглядних позицій авторів, які водночас виступають не тільки митцями а й культурологами, публіцистами, громадськими діячами. Сучасна доба відкриває шлях для розвитку і вдосконалення всіх жанрів літератури. Свобода форми і змісту, яку проголошує література ХХІ століття, стала особливо сприятливою для актуалізації художньо-публіцистичного жанру есе, який тяжіє до свободи і подекуди парадоксальності [9, 48].

Мета нашої статті – проаналізувати есеїстичний доробок Ю. Андруховича на сторінках українського інтелектуального часопису «Критика». Для досягнення мети слід виконати ряд завдань: здійснити огляд есе як літературного жанру та проаналізувати його за матеріалами творів Ю. Андруховича, розміщених у періодичному виданні «Критика» за 2000 та за 2004 роки.

Есе – один із літературно-публіцистичних жанрів, що базується на концепції особистості митця. Відбиваючи авторський мікросвіт із цілою системою підсвідомих кодів, есеїст зображує в тексті низку власних образів. У літературознавстві під поняттям есе розуміють невеликий за обсягом прозовий твір, що має довільну композицію і висловлює індивідуальні думки

та враження з конкретного приводу чи питання і не претендує на вичерпне і визначальне трактування теми. Як правило, воно виражає нове, суб'єктивне слово про щось і носить філософський, історикобіографічний, публіцистичний, літературно-критичний, науково-популярний чи белетристичний характер [6, 249]. Есеїстичні твори максимально наближують наратора до автора, маскують його оповідь під оригінальну саморозповідь. Сфокусованість на «я» суб'єкта висловлювання можна простежити у творах, де розповідь від «першої особи» сприяє переховуванню автентичного авторського «я» [3, 189]. На думку Л. Кайди, есе об'єднує різних людей, різні національні культури, різні століття, тому що виражає природний стан душі й розуму людини – співдумання, співпереживання, співучасть [5, 32].

Розуміння поняття есею, чинники його розвитку, окремі аспекти сприйняття жанру висвітлено в роботах В. Беняміна, В. Горбачука, М. Глушакова, К. Клауса, О. Маськової, М. Матіяш, Г. Лукач, Р. Скоулза та багатьох інших. Наприклад, Т. Шевченко, спираючись на наукові розвідки М. Монтень, вважає, що есе належить до жанрів, що слабо структуруються, вони не передбачають чітких контурів. Його найзагальніші характеристики – космополітичний, всезагальний, універсальний. Авторське «я» – есеїстичне, таке, що об'єднує життєве й філософське осмислення проблеми «я і світ» в особливому ракурсі, не схожому на жодну іншу жанрову систему. Есей поєднує епохи, культури, весь людський досвід і знання. І сам жанр – це модель «запозичень у інших» того, що «підвищує цінність викладу» [10, 261].

Раніше українська есеїстика розвивалася переважно в еміграції, однак після здобуття державної незалежності вона активно увійшла в медіа-дискурс України і стала однією з популярних форм самовираження й осмислення важливих проблем минулого й сьогодення. До жанру есею постійно звертаються Ю. Андрухович, О. Забужко, М. Рябчук, В. Неборак, Т. Прохасько, а їхні тексти викликають відчутний резонанс у колах суспільства. Саме Ю. Андрухович активно публікується у впливовій

громадсько-політичній періодиці та належить до числа законодавців жанру. Митець розглядає його як власний проект і стверджує, що есе дозволяє звертатись до читачів, як до знайомих, товаришів, які зрозуміють і підтримають.

Сучасний літературний журнал стає об'єктом досліджень у публікаціях соціокультурного плану, статтях журналістів, літературознавців, видавців, редакторів. Фахівців зі сфери соціальних комунікацій приваблює або ж публіцистичний дискурс журналів, або «тенденції входження тих чи інших художніх текстів у публічний дискурс через періодичні видання» [4, 761].

«Критика» – сучасний український інтелектуальний часопис аналітичної есеїстики, публіцистики та рецензій. Видається в Києві з 1997 року видавництвом «Критика» з ініціативи відомого літературознавця, історика культури, професора Гарвардського університету Григорія Грабовича. Видання часопису впродовж довгого часу підтримує Український Науковий Інститут Гарвардського Університету. У часописі «Критика» обговорюються найістотніші соціальні, політичні й культурні проблеми суспільства, як сьогодення, так і в історичному аспекті. Журнал вирізняється високим інтелектуальним рівнем і розрахований на широкі кола підготовленого та ерудованого читача. На сторінках видання часто відбуваються точаться гострі дискусії з актуальних проблем української історіографії, літературознавства тощо. Найзапекліші із них стосувалися питання перебігу правописної реформи та її публічної рецепції, обговорення перспектив феміністичної ідеології та гендерних студій в Україні, проблеми академічних стандартів, поширення корупції та практики плагіату в українській науці тощо.

Редакція журналу прагне встановити високі стандарти культурологічних та політичних дискусій в Україні, забезпечити глибокий аналіз та альтернативні рішення для України; брати участь у глобальних дебатах щодо ключових питань, артикулюючи при цьому значення та перспективи України; порушувати теми, які в інший спосіб не з'являться в

українських медіа, або ж ті, що їх в українському суспільстві нині розглядають як табуйовані та маргіналізовані (контroversійні історичні моменти, ксенофобія, антисемітизм, гендерна та сексуальна дискримінація тощо), і цим долучатися до побудови живого громадянського суспільства та формування поваги до фундаментальних демократичних цінностей [7].

Чимало статей «Критики» написано іноземцями, серед яких багато науковців зі світовим ім'ям, таких, як Слава Жижек, Едвард Кінан, Чеслав Мілош, Річард Пайпс. Авторами є історики Володимир Ричка, Наталя Яковенко, Георгій Касьянов, літературознавці Дмитро Затонський, Дмитро Наливайко, Богдана Матіяш, письменники Тарас Прохасько, Юрій Андрухович та Сергій Жадан.

2000 року у № 1-2 часопису «Критика» було опубліковано есею Ю. Андруховича «Мала інтимна урбаністика». У творі автор порівнює два міста - Львів та Київ, окреслюючи їх крізь призму свого сприйняття. Описи українських ландшафтів у процесі подорожі містять глибокий підтекст у розумінні письменницьких думок та поглядів. Митець глибоко розкриває власне бачення географічного розташування України, висловлює свої думки, сумніви, робить акцент на душевних переживаннях, формує глибоке уявлення читачів про свою країну як невід'ємну частину європейського простору: «Неймовірно повільний старезний поїзд з гір, магнетична близькість Центру Європи, Галичина за вікнами, чотиригодинне роз'ятрювання в собі мандражу, урешті – прибуття: все (...) свідчило про досягнення мети (Європа! культура! свобода! кайф!)» [2, 10]. Інтерес до топосу зумовлений бажанням знайти ідеальне місце, де людина почуватиметься повноцінним членом суспільства. Характеристика подається у двох вимірах: просторовому (місце на карті, лінія потягу Франківськ-Львів-Київ) та часовому: «(...) першим у світі містом, куди я одного разу подався з дому, був Львів» [2,10].

Автор зазначає, що Львів був його юністю, а Київ - молодістю: «тому я з часом знаходжу підстави для називання своєї юності львівською (...), однак

це принаймні щось у порівнянні з так званою київською молодістю» [2, 10]. «Місто Лева» письменник сприймає у двох площинах: реальній та уявній. В уявному всі розмовляють виключно українською мовою, з вікон лунає музика клавесинів. Це місто нескінченної таємниці з розгалуженою системою ходів і приміщень: «Уявне місто лежало на мальовничих зелених пагорбах, зберігаючи архітектоніку міста ще, либонь, середньовічного. З відчинених вікон лунала клавесинна музика, розмовляли виключно по-українськи... Під містом була розгалужена система ходів і приміщень, там зберігалися невичерпні запаси вина, золота. Узагалі це місто нескінченної таємниці...» [2, 11]. Зображення реального Львова викликає суцільне розчарування, адже на 90% складається з «жахливих передмість та новобудов. Нагромадження промислових територій, хаос фабрично-станційних закамарків, одноманітна житлова забудова (...), сморід і скрегіт зубовний» [2, 11]. З відчинених вікон долинає російська естрада, а російська мова значно переважає над українською. Студенти цього міста за своїм виглядом та рівнем спілкування нагадують вихованців «імбецильного петеу». Проте автор додає позитивної оцінки зображуваній місцевості, стверджуючи, що це місто завжди залишається собою: «Львів консервативний за природою і це дозволяє йому завжди бути самим собою, навіть у тимчасово розладному стані» [2, 13]. За допомогою цілої гамми почуттів (радість від приїзду, захоплення від побаченого швидко замінюється розчаруванням) досягається контрастність двох вимірів, що водночас відтворює іронічно-гумористичне сприйняття світу. Іронія Ю. Андруховича досить оптимістична і спрямована на критику всього нерухомого і затаврованого, націлена на боротьбу зі стереотипами.

Митець аналізує львівські плітки, називаючи їх «способом взаємної підтримки», що допомогли вижити місту у найтяжчі часи, особливо в період «політичної й екзистенційної несвободи всіх попередніх епох» [2,14].

Автор звертається до топосу води, використовуючи знаки та символи: «Я знав, що львівська річка захована під землею, але в ній водились справжні атлантичні вугрі, позаяк місто лежало в Атлантичній зоні світу, цілком

можливо, що й на морському узбережжі» [2, 11]. Зазвичай річка – це рубіж між своїм та чужим простором. Мотив входу у річку символізував початок дуже важливого, героїчного. В давні часи на Україні вважали, що вода виходить з-під землі і утворює річку (море) [8,105]. За географічними ознаками Україну омиває чотири річки, а, отже, це вводить її в атлантичний простір Європи. Ю. Андрухович наголошує, що річки є запорукою різноманіття культур. Есей має чітку ідейну позицію: Україна – це європейська держава, а водний простір і його символи щось дуже особисте, невіддільне від людини. Автор наголошує на свободі пересування, на вільному творчому пошуку, необхідних для талановитої незалежної особистості.

У Ю. Андруховича корінні львів'яни асоціюються з мафією, єдиною родиною, «де всі підтримують один одного своїми ненастанними пліткуваннями, зацікавленням, заздрістю, ненавистю, котра межує з любов'ю, настирливою увагою» [2, 14]. Зауважимо, що народна назва міста не залишилася без уваги автора, що підтверджує цитата: «Львів страшенно живучий, даремно ж він із родини котячих» [2,14].

Натомість Київ постає як місто, що збирає чужих і непотрібних одне одному людей. Кожен тут налаштований на боротьбу, переповнений взаємною настороженістю, агресією: «Київ загалом перебуває в зоні якихось інакших, «неукраїнських», ментально-психологічних впливів. Велетенські пересування знеосіблених людських потоків, взаємна настороженість, ізольованість, налаштованість на боротьбу, агресію, відсутність імпровізації, веселощів духу і гри в людських стосунках – усе це свідчить про київську людність як про гігантську хаотичну збиранину чужих людей» [2, 12]. Проте письменник не забуває нагадувати собі, що це місто не стане Європою, бо на відміну «від усіх інших європейських столиць у Києві нема свята, яке завжди з тобою - попри формальну насиченість міського існування всілякими народними гуляннями» [2, 12]. Воно виступає абстракцією для есеїста, особистим, окультуреним простором, що зберігає свою історію завдяки

мешканцям, які за своє життя зустріли безліч негараздів та перешкод на шляху до щастя: «В Києві аж ніяк не зауважиш тієї нестерпної легкості буття, якої так багато в Парижі, Празі, Белграді чи навіть Нью-Йорку. Буття важкувате, а життя мішкувате...» [2,12].

Письменник констатує ностальгійну прив'язаність народу до минулого, всупереч травматичній пам'яті про нього. Автор ніби насміхається з тих людей, які шукають кращої долі у столиці. Глузує над їхніми переконаннями, що там їх хтось чекає, наприклад, запаморочлива кар'єра та високі оклади. Адже саме тут можна заснути журналістом із знанням державної мови, а прокинутися «яким-небудь прем'єр-міністром або принаймні його секретарем, що по сутіодне і те ж» [2, 13]. На відміну від Львова у Києві єдності між корінними жителями немає, «тут ніхто нікого не хоче знати, чи бачити» [2, 12]. Бо ж Київ – «це острівці в океані, малесенька горстка людей, які тут живуть, розкидані по редакціях, студіях, помешканнях, кав'ярнях – ті, що вже упродовж років або й десятиліть непомітно для інших лишаються живими людьми. Між ними шалені відстані. Київ – це насправді десяток мініатюрних фортець, вихід з яких небажаний» [2, 12]. Місто постає прірвою для своїх мешканців і не відпускає їх до останньої хвилини життя.

У своєму есеї Ю. Андрухович наголошує на тому, що йому найближчою є роль оповідача. Себе при цьому автор називає «Патріархом Бу-Ба-Бу», зневажливо ставиться до «люду, що помилково зветься народом». Митець задає чимало риторичних питань, адресованих місту. В останній частині твору ми розуміємо, що під час оповіді Ю. Андрухович перебуває у вагоні потягу, і всі свої думки він називає страшним сном. Цей сон межує з дійсністю, адже есеїст залишає відкритим питання: «Найкайфовіше у страшних снах - це коли вони закінчуються. Ти знаєш про це, Києве?» [2,14].

Таким чином, місто виступає не лише місцем перебування, а й духовним простором у якому дуже складно залишатися повноцінною, незалежною особистістю.

2004 рік був насичений історичними подіями, що вплинули на життя

українців та розширили тематичне тло безлічі літературних доробків. Період «Помаранчевої революції» та все, що відбувалося до неї, відображено у статтях, дискусіях, есеях часопису «Критика». Публікація твору Ю. Андруховича «Країна мрій» розкриває питання міграції українців до Польщі. Автор порушує гостре питання вибору орієнтації України на Польщу (Європу) чи на Росію, називаючи відносини між країнами любовним трикутником: «Наважуся почати – не я перший, не я останній -з любовного трикутника: Росія-Україна-Польща» [1, 2]. Письменник досить гостро характеризує правлячу верхівку України. Стверджує, що «щоденна політична практика українсько-російських і українсько-польських стосунків, передусім та непристойно-завзята догідливість, з якою українська верхівка відгороджується від усього, що географічно західніше, і віддається всьому, що північно-східніше, змушує знову повертатися до старих тем, вочевидь – ніколи як слід не допрацьованих і дотепер не вичерпаних» [1, 3].

Ю. Андрухович передбачає «безнадійну війну, котра обіцяє бути навіть не тридцятилітньою» [1, 3], якщо Україна зробить вибір на користь Європи. Він наголошує на стереотипності мислення кожної людини: «насправді війна відбувається у всередині кожної пересічної української свідомості» [1, 3]. Розкресливши аркуш паперу на дві колонки, митець розглядає кожен народ за характерними національними рисами, релігією, звертається до історичних фактів і приходять до висновку, що стереотипи стосовно росіян суттєво позитивні: «Росіяни – прямі й нелукаві; великі і величність навіть у злочинах; чуйні, віддадуть останню сорочку; православні; лаються, зате щиро; Поляки – хитрі й облесні; дрібні і метушливі навіть у своїх подвигах; католики; перепрошують, зате фальшиво» [1, 4]. Автор зауважує, що «насправді поляки нас не люблять і що ми для них цікаві передусім як дешева робоча сила» [1, 4]. Проте соціум тут сприймається як чужа та агресивна маса людей, що не сприймає бунтарів. Автор очікує від читачів боротьби, протесту з правилами, надиктованими суспільством. Тому пропонує зробити власний вибір, який був би «спричинений безліччю

невидимих і напівневидимих ниток» [1, 5]. Сам письменник прихильніший до Польщі: «ніхто із моїх співвітчизників не заперечить солодкого і всеохопного відчуття полегкості, яке огортає кожного з нас, щойно ми перетнемо той перший кордон і рушимо врешті вперед – їхньою, чужою, польською територією бо завжди добре мати західніше від себе якусь країну мрій...» [1, 7].

Митець наголошує, що більшістю співвітчизників не усвідомлюється необхідність світоглядних змін в українському суспільстві, вони орієнтуються на старі радянські чи сучасні російські цінності. Автор не нав'язує читачеві свою думку, надає повну свободу у формуванні власної позиції. Читач перебуває у безкінечному процесі пізнання світу. Це досягається умінням Ю. Андруховича покладатися на власну інтуїцію, довіряючи відчуттям, що наповнені асоціативним рядом, а не розуму.

Досліджувані есеї Ю. Андруховича відображають реакцію на події, що відбуваються в державі, містять коментар про культурне життя сьогодення. Це дозволяє його текстам стати портретом доби, подієвим зрізом часу. Спілкування з читачем у формі діалогу викликає довіру до автора, що допомагає сприймати його погляди і переконання. Зроблені в певний час спостереження розгортаються до філософських узагальнень, де практично кожен елемент символізується, набуваючи сакрального змісту.

Образами-персонажами постають звичайні люди з усіма чеснотами й вадами, проте це переважно люди мистецтва. Образи представників влади та маси досить близькі, несуть у собі прагнення уніфікувати, підкоряти. Ці позиції складно змінити, адже вони залишаються нечесними у своїх вчинках та намірах, приділяючи багато уваги тому, що на поверхні. Вони приховують агресію та бажання позбавити людину відчуття свободи. Герой-оповідач є прототипом автора, що здатен протистояти суспільству. Це бунтівник який розуміє, що адекватне сприйняття світу для нього неможливе. Саме тому світ для героя існує у двох площинах. У свою чергу образи-картини надають твору панорамності та інформативності.

Отже, аналіз часопису «Критика» засвідчує, що есеїстика охоплює важливі аспекти суспільно-політичного та культурно-мистецького життя, пропонуючи читачам не лише власні оцінні судження, але й певну стратегію поведінки, призводить до усвідомлення бути активним членом суспільства. Всі три суб'єкти комунікації активовані: автор, що пропонує чітку світоглядну позицію, герой, який заявляє про неї, та читач, що по-своєму її інтерпретує.

Есеїстика Ю. Андруховича має значний вплив на формування громадської думки в Україні, адже автор порушує актуальні нині проблеми національного самоусвідомлення та українськості як культурно-політичного явища. Митець допомагає читачеві розширити раціональне та емоційне сприйняття. Публіцист унаочнює механізми маніпуляції та уніфікації, що характерні для сучасної влади та суспільства. Він подає засоби протистояння цьому через позицію людини, яка чинить опір, та людини, яка сумнівається.

Список використаних джерел

1. Андрухович Ю. Країна мрій / Ю. Андрухович // Критика. – 2004. – № 9-10. – С. 2-7.
2. Андрухович Ю. Мала інтимна урбаністика / Ю. Андрухович // Критика. – 2000. – № 1-2. – С.9-14.
3. Бровко О. Есеїстичні наративи структури в літературно-критичних виступах К. Москальця та В. Даниленка / О. Бровко // Літературна критика і критерії художності. – 2009. – Вип. 12. – 243 с.
4. Горелик О. Часопи текстів і візій «Четвер» і його функція фіксатора та систематизатора сучасного українського літературного процесу / О. Горелик // Українська періодика: історія і сучасність: доп. та повідомл. восьмої Всеукр. наук.-теор. конф., Львів, 24-26 жовтня 2003 р. / за ред. М.М. Романюка. – Львів, 2003. – С. 761-765.
5. Кайда Л. Эссе : стилистический портрет / Л. Кайда. – М.: Флинта, 2008. – 184 с.

6. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. – К.: ВЦ «Академія», 1997, – 752 с.
7. Офіційний сайт журналу «Критика» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: krytyka.com/ua/about
8. Словник символів / [уклад. Потапенко І., Дмитренко М. та ін.]. — К.: Редакція часопису «Народознавство», 1997. – 156 с.
9. Шебеліст С. Теоретичні аспекти жанру есею / С. Шебеліст // Слово і час. – 2007. – № 11. – С. 48-56.
10. Шевченко Т. Сучасна українська есеїстика: засоби впливу на читача / Т. Шевченко // Діалог: Медіа-студії: зб. наук, праць. – 2012. – Вип. 14. – С. 260-265.

NATALIA CH AURA

Kherson

**ESSAYS OF YU. ANDRUKHOVYCH THE PAGES OF PERIODICAL
«CRITIQUE»**

This article reviews the essay as a literary and publicistic genre. The features of essays by Yurii Andrukhovych placed in Ukrainian intellectual periodical «Critique» are studied.

Key words: publicism, essay, Yu. Andrukhovych, genre, periodical «Critique».

НАТАЛИЯ ЧАУРА

г. Херсон

**ЭССЕИСТИКА Ю. АНДРУХОВИЧА НА СТРАНИЦАХ ЖУРНАЛА
«КРИТИКА»**

В статье осуществляется обзор эссе как литературно-публицистического жанра. Исследуются особенности эссе Юрия Андруховича, размещенных в украинском интеллектуальном журнале «Критика».

Ключевые слова: публицистика, эссе, Ю. Андрухович, жанр, журнал

«Критика».

Стаття надійшла до редколегії 17.10.2016